

Історичні аспекти виникнення поняття народного суверенітету

Оксана ЩЕРБАНЮК,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного і фінансового права
юридичного факультету Чернівецького
національного університету ім. Ю. Федьковича

31

Ідея суверенітету в сучасному значенні зародилася й почала розвиватися насамперед у середньовічній Франції. Саме тут у процесі протиборства королівської влади та феодалного панування було сформульовано й реалізовано ідею суверенітету, безумовного верховенства та незалежності державної влади як суверенного територіального союзу.

Етимологічно термін «суверенітет» походить від середньовічного латинського слова *superareitas* (від *supra*, *superior*) – *superanitas* – *soveranitas*. *Superior*, *superanus* означає «найвищий» і у старофранцузькій мові передається як *sovrains*, в італійській – *soverano*, в іспанській і португальській – *soberano* [6]. За граматичним значенням слова суверенами у Франції спочатку називали не тих, хто мав найвищу владу, а лише тих, хто в певній публічній сфері посідав вище від інших становище за рангом, статусом. У цьому значенні назву суверен застосовували до осіб, які обіймали найвищі державні посади: президентів парламентів, рахункової палати (*chamber de compte*), а також начальників окремих відомств. Пізніше, у XVI сторіччі, найвищі суди, парламенти у Франції називали *cours souveraines*.

Виникнення та розвиток ідеї народного суверенітету в Середньовіччі зумовлені низкою обставин. Поштовхом послужили давньоримська правова ідея про передачу влади народом царям та імператорам, давньогерманські погляди на владу короля як на таку, що має посадовий, доручений, виборний характер, феодална договірна форма відносин між сюзереном і васалом. З урахуванням також поглядів щодо первинного природного стану, у якому не було ні власності, ні влади, чимало вчених (Енгельберт фон Фолькерсдорф, Марсилій Падуанський, Лупольд фон Бененбург, Петр Андлау, Миколай Кузанський) зробили висновок, що будь-яка влада встановлюється індивідами, народом і базується на добровільній згоді всіх громадян, що виражена в договорі з правителем про підкорення йому. Цю ідею договору правителя з народом обґрунтовано й у біблійній історії про встановлення царської влади на основі договору між Богом та народом єврейським, наприклад, при поставленні царем Саула.

Осмислення в XIII сторіччі «Політики» Аристотеля (особливо в працях Альберта Великого та Хоми Аквінського), демократичного ладу Давньої Греції та грецьких праць про тиранію, дослідження різноманітних форм правління – усе це й започаткувало в Середньовіччі вчення про договірне походження влади і народний суверенітет. Його суть у тому, що влада імператора, монарха має посадовий характер, довірена йому народом та базується на первісному договорі між ним і народом, тому народ вищий за монарха, має право суду над ним і повалення його. Це вчення не тільки мало теоретичний характер, а й було основоположним політичним принципом у діяльності деяких партій. До того ж його використовували на свою користь прихильники як папства, так і світської влади. У

XI–XV сторіччях захисники верховенства соборів як представників церкви над Папою, а також захисники прав станів проти монархічного абсолютизму беруть на озброєння це вчення. Його розвивають монархомахи, протестанти та єзуїти в період реформації та контрреформації. Уже під час дискусії про інвеституру на початку боротьби папства з імператорами трапляється поєднання клерикальних ідей з ідеєю народоладдя та суспільного договору. Першим представником цього напрямку був у XI сторіччі німецький монах Манегольд Лаутенбаський, захисник папства. Щоб принизити світську владу, він стверджував, що владу світським володарям, імператору й королю дав народ на основі договору. Тому в разі порушення такого договору народ може усунути монарха: «Невірного володаря народ може вигнати зі служби, як пастуха-зłodія».

З XII сторіччя вчені досліджують питання про підстави імператорської влади та про її ставлення до прав народу. Юристи Болонської школи, натхненні римським правом, визнають верховну владу германських імператорів абсолютною та набутою як спадкоємство від римських цезарів, котрих нею наділив римський народ. У літературі висловлюються й демократичні ідеї, що народ не переніс саму владу (*translatio*) на імператора, а лише передав (*concessio*) імператору повноваження для здійснення влади, залишаючи саме право на владу в себе. Отже, імператорська влада має делегований, посадовий характер. Звідси обґрунтовували право народу видавати закони, обов'язкові й для імператора, та право постійного контролю над імператорським управлінням, право суду й позбавлення влади імператора [5].

Базуючись на позиціях римського права, противники Папи виокремлюють владу світського глави з первинної влади народу, щоб таким чином заперечити вчення прихильників духовного верховенства про те, що земна влада встановлюється найвищою духовною, тобто Папою. Захисники ж духовної влади нівелюють демократичні засади, обмежуючи їх суто теоретичною площиною, щоб довести, що світська влада, джерелом якої є народ, нижча за духовну, що бере свій початок від Бога. Папа Григорій VII навіть називає царів людьми, які свавільно захопили за навіюваннями диявола владу над рівними собі [4]. Гуго Флерійський допускає лише пасивний опір тиранічним розпорядженням монарха, Манегольд Лаутенбаський приписує народу право активного спротиву, суду, позбавлення влади монарха, а Іоанн Салісбурійський відроджує вчення стародавніх мислителів про тирановбивство.

У XIII сторіччі відомий схоластик і теолог Х. Аквінський стверджує, що підкорення законам зумовлюється згодою, та вчить, що специфічна властивість верховної влади полягає в праві законодавства, законодавча влада належить народу або тому, хто його представляє. У будь-якому разі влада

4/2012
(313)

Засновник –
Верховна Рада України

Головний редактор
Світлана ПИСАРЕНКО

Редакційна колегія:

Віктор КОРНІЮК, Лариса СЕВЕРЕНЧУК,
Юрій АРТЕМЕНКО, Олександр БАНДУРКА,
Іван БОКІЙ, Степан ГАВРИШ, Віктор ГРАБ,
Юлій ІОФЕ, Віктор КИРИЛЛОВ,
Олександр КОПИЛЕНКО, Анатолій МАТВІЄНКО,
Павло МАТВІЄНКО, Анатолій МАЦІЮК,
Микола МЕЛЬНИК, Борис ОЛІЙНИК,
Сергій ПРАВДЕНКО, Анатолій СЕЛІВАНОВ,
Лесь (Леонід) ТАНОК, Віктор ТАРАН (Терен)

Головний редактор

Світлана ПИСАРЕНКО – 235-81-55

Прймальня

Любов САЛЮК – 235-79-58

Заступник головного редактора

Віктор КОРНІЮК – 272-46-30

Відповідальний секретар

Лариса СЕВЕРЕНЧУК – 235-79-53

Головний бухгалтер **Ірина КИСІЛЬ,**

Жанна СИМОНЕНКО – 235-79-58

Відділ з висвітлення питань

парламентської діяльності:

Микола БІЛОКОПИТОВ – 234-67-78,

Олексій СИЩУК – 235-79-55,

Юлія ЦИРФА – 234-67-78,

Олександр ДЕМСЬКИЙ – 235-79-55

Відділ соціально-економічної політики

та правового забезпечення:

Олександр МАЛІЄНКО – 235-81-56,

Микола СЛАВИНСЬКИЙ – 235-79-55,

Світлана ФІЛОНЕНКО – 234-67-78

Відділ гуманітарної політики:

Завідувач **Ольга КЛЕЙМЕНОВА** – 235-79-55,

Людія ПУЗИКОВА, Лариса МАРЧУК,

Євген ТИЩУК

Літературні редактори: **Олена ЧОПОВСЬКА,**

Валентина НЕСЛУЖЕНКО – 235-79-60,

Наталка СЕМІВОЛОС – 235-79-53

Реклама та передплата:

Віра ПРАВИНА – 272-46-23,

Сергій ДУБРОВІН – 234-68-30

Дизайн – **Ольга ПРОКОПЧУК** – 235-81-56

Верстка – **Анна СЕРДЕЧНА** – 235-81-56,

Наталія РЕПЕЦЬКА – 235-79-60

Підтримка сайта –

Євген СИНЕЛЬНИКОВ – 235-79-60,

Олексій ЛОЗИНСЬКИЙ, Діана ТОКОВЕНКО

04053, Київ-53,

пров. Несторівський, 4

E-mail: mail@viche.info

E-mail: viche@rada.gov.ua

www.viche.info

Підготовку та випуск у світ журналу «Віче»

за дорученням засновника здійснює редакція.

© Віче, 2012.

Свідчення про державну реєстрацію друкованого

засобу масової інформації КВ № 570

від 05.04.1994.

Редакція не зважид поділяє позицію авторів.

І залишає за собою право на редагування,

опублікування наданих авторами творів та сплату

авторського гонорару. Рукописи не рецензуються

і не повертаються.

При передруку посилання на «Віче» обов'язкове.

Відповідальність за зміст і достовірність

рекламних оголошень несуть рекламодавці.

“R” – матеріали, які друкуються на правах реклами

Підписано до друку 17.02.2012.

Формат 60x84/8.

Папір офсетний.

Друк офсетний.

Ум.-друк. арк. 2,3.

Зам. № . Тираж 2100 прим.

Ціна договірна.

Набрано і зверстано на комп'ютерному

комплексі редакції журналу «Віче».

Надруковано з готового оригінал-макета

у ТОВ «Видавничо-поліграфічний центр

«ЛІТОПИС-XX», 03151, Київ-151,

Повітрофлотський проспект, 56.

Свідчення державного реєстру видавців

ДК № 1147 від 11.12.2002.

Журнал «Віче» читають у Верховній Раді та її коміте-
тах, адміністрації Президента України, Кабінеті Мініс-
трів України, Держкомтелерадіо. Він також надхо-
дить до бібліотек Конгресу США та Ради Європи, до
Книжкової палати України, Національної бібліотеки
України імені В. І. Вернадського, Національної парла-
ментської, Державної науково-технічної, Державної
бібліотеки для юнацтва, Державної науково-педаго-
гічної, Центральної імені М. Островського.

Передплатний індекс – 74254.

встановлюється для суспільного блага, а народу потрібно надати право участі у владі. Обраний народом правитель, який зловживає владою, повинен бути позбавлений її або ж влада його має бути обмежена. Піддани не тільки не зобов'язані виконувати накази правителя, які суперечать божественним законам, а й узагалі не мусять підкорятися узурпаторам і тиранам [1, с. 111].

У XIV–XV сторіччях засади народного суверенітету захищає низка відомих діячів тієї епохи, зокрема: засновник тогочасного демократичного вчення Марсілій Падуанський, схоластик, глава номіналістичної школи Енгельберт фон Фолькерсдорф, Вільгельм Оккам, Микола Кузанський, Петр Андлау та канцлер Паризького університету Іоанн Жерсон. М. Падуанський вельми своєрідно для свого часу вирішує питання про закон, що його має приймати народ. А народом вважається вся сукупність громадян або найважливіша її частина. Такий порядок прийняття та зміни законів визначається їхньою метою: прийняті народом закони виражають загальне благо; народ краще підпорядковується тим законам, які самі для себе створив; ці закони мають бути відомі всім; більшість (суспільство) має право застосовувати примус до непокірних для дотримання законів; кожний може помітити недоліки та запропонувати шляхи їх усунення [1 с. 118]. М. Падуанський обґрунтовує принцип підвітності всіх дій уряду та принцип виборності виконавців законів народом. Тож, розглядаючи питання «народного суверенітету», він розкривав поняття закону, умови його виконання [3]. У його міркуваннях про закон наголос робиться на волю народу та громадянське суспільство. Філософ під законом розумів «усі встановлені волею людей правила, які упорядковують те, що вважається справедливим і корисним у громадянському суспільстві: звичаї; постанови; рішення, прийняті в результаті обговорення всім народом; укази та все подібне до того, що виникає з волевиявлення людей». М. Падуанський розмежовує «законодавців, або першопричину закону», до яких він відносить «народ, або сукупність громадян, або їх найвпливовішу частину», і виконавця законів, із яким пов'язує образ государя [2].

Варто також відзначити першого систематика германського позитивного права Лупольда фон Бебенбурга, який у праці «*De iuribus regni et imperii Romanorum*» (1340 р.) зазначив, що народ в імперії вищий за імператора («*populus major ipso principe est*») і курфюрстам, як представникам народу, належить право не тільки обирати імператора, а й усувати його, брати участь у законотворенні та управлінні імперією [5].

Демократичні підходи стали характерною ознакою не лише вчень про державу, а й церковних відносин. XIV–XV сторіччя – період великого розколу в католицькій церкві, єдність котрої було порушено боротьбою двох

Пап. Щоб виправити ситуацію, в XV сторіччі скликали два собори – Пізанський (1409) та Констанський (1414–1418), проведення яких було продиктовано не обхідністю ліквідації двовладдя Пап. На цих та Базельському (1431–1445) соборах постановили, що особисте начало має підпорядковуватися загальному і тому собори, які представляють церкву, вищі за Папу (так звана єпископальна система). Папи, починаючи з Пія II, розпочали боротьбу з прихильниками верховенства соборів. Однак у XIV сторіччі з розвитком учення про народний суверенітет демократичні засади було перенесено на церкву. Зокрема, І. Паризький прирівняв Папу до представників корпорації, М. Падуанський та В. Оккам визнали сукупність усіх віруючих і світських осіб членами собору, який є вищим за Папу. Тому у сфері церковних відносин розвивається доктрина про належність верховної влади не одній особі (Папі), а всій сукупності релігійного союзу, тобто ідея народного суверенітету стосовно церкви. Саме тому в XV сторіччі прихильники верховенства церкви (наприклад, Туррекремата), щоб послабити позицію опонентів, спрямовують свою полеміку насамперед проти основоположної ідеї народного суверенітету.

Отже, в Середньовіччі католицька церква, «Священна Римська імперія» та феодалі протистояли державному верховенству. Передумови для подолання цього спротиву заклало теоретичне обґрунтування пріоритету влади, уособленої монархом. Відтак розпочався період занепаду феодалізму, коли під владою королів відбувалось об'єднання народів, які раніше підпорядковувалися своїм суверенам. Аналіз наукових джерел свідчить про появу наприкінці Середньовіччя поглядів про вищу та незалежну державну владу монарха або народу, яка може бути обмежена нормами релігійного та природного права. Ці погляди лягли в основу сучасного трактування поняття народного суверенітету.

Джерела

1. История политических и правовых учений: Домарксистский период: Учебник / Под ред. О. Э. Лейста. – М.: Юрид. лит., 1991.
2. Падуанский М. Защитник мира (1324 г.) // Антология мировой мысли. Т. 2. – С. 607, 609.
3. Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм: Монографія. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – С. 21.
4. Чичерин Б. История политических учений. Т. 1. / Подгот. текста, вступ. статья и коммент. И. И. Евлампиева. – СПб.: РХГА, 2006. – С. 444.
5. Gierke O. Das deutsche Genossenschaftsrecht. T. III. – 1887. – P. 125.
6. Pasquier E. Les Recherches de la France. – Paris, 1643. – L. VIII ch.19. – P. 711 – 715.

